

בולעטין # 26

וועד למען קדושת ארץ ישראל

ארגון מוקדש לעורר על מצות ישוב ארץ ישראל, שעל ידי זה נזכה
בקרוב לביאת המשיח בב"א
חודש כסלו תש"ו

ענף - כל הדר בארץ ישראל (13)

(11) ספר בינה לעיתים - חלק א - דרוש

ג לשבת תשובה

דרוש ג' לשבת תשובה אשר אז נתקבצו בעירנו בעונותינו מלחמה ורעב וחלאים רעים. ה' אלהיך ההולך לפניך הוא יהיה עמך. נדרים פרק ואלו מותרים (כ א). תניא ובעבור תהיה יראתו על פניכם (שמות כ יז), זו בושה. לבלתי תחטאו (שם), מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא, מכאן אמרו סימן יפה לאדם שהוא ביישן. אחרים אומרים כל המתבייש לא במהרה הוא חוטא וכל שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני:

מעיקר פרטי החיוב אצל הרופא המבקר את החולה הוא להתווכח ולגלות דעתו על אותו החולי בד' דברים - הא' בהכרת מהות החולי ולקרא לו שם בגדרו האמתי, אם יש שם קדחת יומית או שלישית או רביעית או תמידית או דקה וכיוצא:

הב' לחקור על סבת החולי לידע מאיזו ליחה גוברת נתהוה, אם מהלבנה או האדומה או השחורה וכיוצא:

הג' להגיד וליעד מה שנראה לו יהיה מהחולי ההוא, אם יתרפא בנקל או יתארך, או אם הוא חולי ממית בלי תרופה. הד' לסדר התרופות הצריכות ולתת הנהגה נכונה להבריא את החולה:

ומצאתי את הנביא ירמיהו ע"ה רומז לזה באמרו - כי כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך (ירמיה ל יב ג). המשיל צרות ישראל לחולי כבד, אשר הוא רע ומר בכל הד' צדדין שאמרנו. כי לענין שם החולי וגדרו, זה שמו אשר קרא לו השי"ת, אנוש, שהוא כאב חזק ועצום. ואם לענין הסבה, נחלה מכתך, המכה שלך באה מסבה קשה וכבדה והיא היותה דרך נחלה וירושה מקדמוניך, שהחולי הבא בירושה הוא קשה כנודע. ואם לענין היעוד והשפיטה אם תתרפא או לא, הנה אין דן דינך למזור, אין מי

שידין וישפוט שיהיה לך מזור ותרופה עולמית. ואם לסדר לך סמים תרופיים והנהגה נאותה להבריאך, אין מקום לזה, כי רפאות תעלה אין לך, אין מציאות שום מין רפואה שתועיל לך:

והנה אנחנו היום עדת קהלתנו בעירנו זאת, כלנו מחוללים מפשעינו מדוכאים מעונותינו. כאשר אנו רואים בעינינו השנה המשונית הזאת, מטה עז מקל ושבת נוגש ורצועה מתוחה עלינו אין חולי כחולינו. ולהיות עתה זמן רפואות הנפשות בימים קדושים האלה, הנה בשבת זה של תשובה קודם בוא היום האדיר, חל עלינו חובת הרחבת הדבור בארבעת פרטים אלו. אולי יחנן ה' ושב ורפא לנו בהפליא חסדו עמנו להמציא לנו מחילה סליחה וכפרה על כל עונותינו, כי זו היא הרפואה האמתית אשר אנחנו מבקשים. ועם שנתפרסם מאד דבר זה ונתבאר בכמה מקומות, כאשר הבאנו בדרושים הקודמים, היות הכפרה נאמרה על התרופה, מ"מ נזכיר מאמרם ז"ל בשלהי כתובות (קיא א) אר"א *כל* *הדר* *בארץ* *ישראל* שרוי בלי עון שני ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון (ישעיה לג כד), א"ל רבא לרב אשי אגן בסובלי חלאים מתנינן לה. א"ר ענן כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח כתיב הכא מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כא) וכתוב וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג):

וראוי להרגיש מה חדש לנו ר"א יותר ממה שהוא פשט הכתוב, כי הוא מבואר מאמרו העם היושב בה נשוא עון שהדר בא"י שרוי בלא עון דהיינו פשטיה דקרא. ועוד כיון שמביא ראיה מפסוק זה למה שנה מלשונו, דקרא קאמר נשוא עון והוא האריך לומר שרוי בלא עון. ועוד במה שאמר אגן בסובלי חלאים מתנינן לה, כי כפי הנראה משמע שבא לסתור ראית ר"א שהיא כמו שפירש"י ובל יאמר שכן חליתי כלומר אל יתרעם לומר צר לי כי כולם נשואי עון, וע"ז אמר רבא שאין לו מזה ראיה דאגן בסובלי חלאים מתנינן לה, וקשה דמה בכך, הא אפילו יפורש על סובלי חלאים עדיין ראית ר"א היא מתחזקת מסוף הפסוק שאומר להדיא העם היושב בה נשוא עון, ויהיה הפ"י לא יאמר שום אדם שסבל חולי, יען העם היושב בה הוא נשוא עון ולכן אינם באים לידי חלאים. ועוד מאי איכא בין ר"א לרב ענן שאמר כאלו קבור תחת המזבח, דהיינו ודאי שעונותיו מכופרים, וא"כ הוא הוא מ"ש ר"א שרוי בלא עון. ויש לדייק ג"כ על רב ענן, למה הוצרך לג"ש לראית דבריו שהוא כאלו קבור תחת המזבח שהכוונה על כפרת העונות הרי מספיק לזה פסוק וכפר אדמתו עמו, כי ממנו נקח ראיה שהאדמה תכפר על עמו. והמחזיק זה ההרגש הוא מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' מלכים וכן הקבור בה נתכפר לו וכאלו המקום שהוא בו מזבח כפרה שנאמר וכפר אדמתו עמו, הנה שהבין הכוונה כמו שאמרנו ושפסוק וכפר לבדו יספיק לראיה ע"ז. וא"כ למה הוצרך רב ענן לג"ש דמזבח אדמה:

ונאמר בישוב כל זה, כי גודל מעלת הקבור במקום קדוש נתפרסם עד גדר שאין הפה יכול לדבר. ודי לנו להורות זה מה שראינו מהפלגת השתדלות אבינו הזקן ע"ה לבקש אחוזת קבר במקום המעולה מערת המכפלה, כאשר בא באורנו על הפסוקים במקומו בע"ה, ומזה נמשך לכל יוצא חלציו אחריו לבקש ג"כ בכל תוקף להקבר בארץ הקדושה:

האמנם יש בזה שתי מדרגות אשר נתבארו שם במעשה הובא מעולא דהוה רגיל דהוה סליק לא"י נח נפשיה בח"ל, אתו אמרו ליה לר' אלעזר אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות (עמוס ז יז), א"ל ארונו בא, א"ל אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מיתתו. נתבאר מזה כי מעלה יתרה יש למי שבחיו הוא בא"י על אשר הוא שם אחר מותו:

והנה אלו השלמים ע"ה בארו לנו כל אחד מה היא המעלה שיש לכל אחד מהם כפי מדרגתו. כי ר"א אמר כפי שטתו, כל הדר בא"י דהיינו שמחיינו דר שם שקולטתו מחיים, הנה זה תגדל מעלתו. כי לא מיבעיא אלו היה חוטא יתכפרו לו עונותיו אלא יזכה עוד שיהיה שלם בלי עון, כי קדושת המקום תגרום לו להצילו מן החטא כנודע מאוירה דא"י, באופן שלא יהיה בו שום רושם של עון לומר שחטא ואח"כ נתכפר כענין הבגדים אחר התכבסם. וזה הוכיח מהפסוק שאמר ובל יאמר שכן חליתי וגו', וראייתו היא מתחלתו ועד סופו בפרשו אותו כלו נמשך. ויראה השוכן ודר בירושלים לא יקרה לו כעין החולה שיתרפא מן החולי, שעכ"פ כבר היה החולי בו קודם שנתרפא, אלא כמי שלא היה בו חולי מעיקרא. כן זה לא יאמר חליתי מחולי הנפשות והעונות והעם היושב בה נשוא ומחול מהעון, אחר היות שם מציאות עון, אלא לא יהיה שם שום עון כלל ועיקר שיצטרך למחילה. הנה שעיקר ראייתו היא מהתחלת הפי בהיותו מפרש חליתי על חולי הנפש, לכן אמר רבא לרב אשי אנן בסובלי חלאים מתנינן לה וא"כ אין לו משם ראייה של כלום, כי ע"כ כיון שחליתי הוא ממש כפשוטו אין סוף הפי נמשך כדברי האומר, אלא הכוונה לא יסבלו חלאים שם יען העם היושב בה יכופר מעון :

ואולם רב ענן בא לפרש זכות אותו שקולטתו ממיתה ולא דר בה מחיים, וע"ז אמר כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח, לומר כי עם היות אינו מאותו הכת אשר לא יחשוב לו עון כלל, לפחות יהיה נשוי פשע כסוי חטאה, ולז"א כאלו קבור תחת המזבח, שאותו המקום מכפר לו. כי שם כפרה מונח היות שם חטא קודם ואינו מורה על ההעדר. והוא מ"ש הנביא ירמיהו ע"ה - בימים ההם ובעת ההיא וגו' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאר (ירמיה נ כ). והוא מבואר הכפל, ולמה בעון אמר איננו ובחטאות אמר לא תמצאנה, ומהו כי אסלח לאשר אשאר :

אבל כבר נודע מכח התשובה שזדונות נעשו כשגגות. ועם היות שזה נאמר בשב מיראה, דאלו השב מאהבה נעשו לו כזכיות, מבואר הוא דמעוטא דמעוטא הם השבים מאהבה ורובם ככלם שבו מיראה, ונמצאו עונותיהם הנעשים במזיד מתחלפים לחטאות אשר בשגגה, דהיינו שהקב"ה מסיר מהם הצד המכביד האשם, שהוא הידיעה והרצון והחפץ, ונשארו בלבד הפעולות עשויות שלא במתכוין בשוגג. וז"ש כי בזמן העתיד, אשר מפני חמת המציק ישובו בני ישראל אל ה' אלהיהם, הנה אז יבוקש את עון ישראל לראות אם יש שם עון ממש במזיד. והנה איננו, אין לו שום ישות והויה כי כבר הלך לו, ונשאר במקומו חטא בשוגג. ואחר היותם במדריגת חטאים יבוקשו ג"כ החטאים, ועל אלה לא אומר ואינם כי ישנם וישנם ולא הלכו להם ממש, אלא שלא ימצאו אותם, עם היותם במציאות. וזה לסבה, כי אסלח לאשר אשאר, אני אסלח ואכפר לאותו החלק שאשאר מהעון החמור. כי סלקתי ממנו היותו זדון, והשארתי חלק מועט שהם חטאים. ולשארית זה אני אסלח, ולפיכך לא ימצאוהו, עם שאינו נעדר כמו שהיה העון. א"כ הסליחה והכפרה היא אות על מציאות החטא אלא שהוא מתכפר. וזה ישיג מי שלא זכה אלא לקבורת א"י:

ולפי שמפסוק וכפר אדמתו עמו אין שום הכרח אם ידבר מחיים או לאחר מיתה, לכן הביא הג"ש דמזבח אדמה, כעין רמז כי המזבח מה שמכפר הוא בקרבן אחר מיתת הבעל חי הנקרב תמורת האדם החוטא, וא"כ גם וכפר אדמתו עמו ידבר אחר מיתת האדם, שאדמת

הקדש תהיה לו כמזבח כפרה. והרמב"ם ז"ל לא נחית עתה במימרא זו לחלק בין דר בה לקבור בתוכה לענין כפרה או שרוי בלי עון, ולפיכך הביא הראיה הנראית לו פשוטה ממשמעותיה דקרא, כנודע מדרכו ז"ל. ויצא לנו מזה כי לכלוך העונות יקרא חולי וממילא נשיאת העון וכפרתו היא הרפואה ממש:

מעתה בואו ונחשוב הארבעה דברים שאמרנו היותם ראויים להסתכל בכל החלאים, ונדעה נרדפה לדעת אותם בתחלואינו אלה, ונא' כי הגדר האמתי והשם העצמי הראוי לכנות לחולי הכולל אשר אנו בו, היא הסתרת פניו יתברך ממנו, כי אין לנו חולי מכאיב וצרה גדולה מזו. הלא כה דברו של אדוננו משה ע"ה בפרשת היום - ועזבני והפר בריתי וגו' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה וגו' (דברים לא טז יח). וכבר דברתי בפני פסוקים אלו בס"ד וכעת אני אומר מיוסד על משאז"ל פ"ק דחגיגה (ה א) מאי רעות רבות וצרות, אמר רב רעות שנעשות צרות זו לזו. ויש לדייק מה טעם שנעשו צרות זו לזו. אמנם יובן הענין אצלי במה שנדייק בכפל ועזבני והפר את בריתי, וכן ועזבתים והסתרת פני מהם:

אך הוא מבואר, כי חטאות האדם הם משני סוגים הפכיים ומנגדים זו לזו בב' קצוות רחוקים. הקצה האחד הוא הרפיון והעצלה הבאה מהלבנה, אשר תגרום התרשלות ומניעה מעשות מה שהוא מוכרח ומחוייב לעשותו. והקצה האחר הוא להפך, ההתחזקות והתעצמות הבא מהאדומה, המעוררות לעשות בפועל פעולות בלתי ראויות. באופן שהראשון בא מקרירות יתירה, והשני מחמימות עודף ומרובה. ואולי נמליץ ע"ז מאמר איוב על הרשעים - ציה גם חוס יגזלו מימי שלג שאול חטאו (איוב כד יט), כלומר הנה מצד אחד יש להם ציה גם חמימות גדול ונמרץ שהם מתלהבים לעשות רע כאלו אש ידליקם, ומצד אחר יש להם קרירות כ"כ גדול לבלתי עשות שום פועל מעולה וטוב, עד שנראה כאלו הם גוזלים מימי השלג הקרים. ונמצאו חוטאים בשני הפכים אלו, להענש בעונש השאול והגהינום. וכיון שהחטאים הם משני אלו הסוגים, בלי ספק ג"כ העונשים מכוונים על שניהם. כי על העדר המעשה הראוי יעדרו מהרשעים הטובות וההצלחות, ועל מעשה הרע רעה תבא עליהם:

והוא מה שאמר הכתוב כמגיד מראשית אחרית - וקם העם הזה וגו' ועזבני והפר את בריתי. שתים הנה קוראות עונותם, האחת שיעזבוני, שלא ישתתפו עמי לעשות כמעשי ללכת אחרי, והב' והפר את בריתי, שיפר הברית בעשות עבירות אשר לא תעשינה. על כן יחרה אפי בו ביום ההוא, לשלם להם על פי מדותם. כי על אשר עזבו אותי, לבלתי עשות המחוייב להם, גם אני אעזבם והסתרת פני מהם, שלא אשפיע עוד להם הצלחה ואמנע מהטיבם כאשר בהיותי עמהם. ובהפך זה על אשר הפרו בריתי, שעשו שלא כהוגן, אף אני אעשה זאת להם שיהיו לאכול, שיאכלום אויביהם במכת חרב והרג ואבדן, באופן שימצאוהו לפי זה רעות רבות וצרות. דמדלא קאמר רעות וצרות רבות, מורה שהכוונה בדבריהם ז"ל צרות זו לזו, ירצה ימצאום רעות רבות במספר ובאיכות והרעות הרבות האלה יהיו נגדיות וצרות זו לזו, כדברי התוס' (חגיגה שם) קרירא לעקרבא חמימא לזיבורא. כן הוא יתברך כב"י יהי קר ויתרשל מהם לעזבם ולהסתיר פניו בהעדר הטובה, וחס להמציא להם רעות ושיהיו לאכול. ולפי האמת הרעות הבאות אליהם מהאויבים אינן באות בהשגחתו יתב' בכוונה מכוונת

מאתו, אך תגיע מרשעת ישראל שלא ירצו לייחס פרטיות עונשיהם להשגחה רצונית אלהית, אלא יתלו אותם אל המקרה או הטבע או הוראות השמים. ויאמרו על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, שהשיי'ת סלק השגחתו ממני, ע"כ באו אלי הרעות האלה בסבות אחרות לא בכוונה פרטיית בגזרה מסודרת ממנו. ולפיכך אז מחדש אעשה הסתרה כפולה בעבור הרעה הזאת אשר עשה עתה, במקום היותו פונה אלי ולהכיר העונש הבא ממני פנה אל אלהים אחרים, דהיינו לתלות הדברים לסבות אחרות זולתי מקריות טבעים או שמימות או בחירות אנושיות וכיוצא. הנה כי כן זה הוא מצב חליינו וזה שמו אשר יקראו לו, היותו יתברך בהסתר פנים עמנו ועזבנו לבלתי השפיע עלינו טובה וכל שפטיו הרעים הדביק אחרינו, חליים רעים וקול תרועת מלחמה מהאויבים ורעב של בצורת, עם הכבדת עולים וארנוניות והיינו לאכול:

ועתה נלכה נא דרך בקשת הסבות וחקירת שרשן ומדוע כל זאת באתנו. ובחפשי על הדבר הזה נזדמן לידי מאמרם באיכה רבתי (א כא) על פסוק שרתי במדינות האומר, כי בליל תשעה באב נכנס אברהם אבינו לבית קדשי הקדשים ואחזו הקב"ה בימינו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות, א"ל הקב"ה מה לידידי בביתי, אמר ליה רבוני בני היכן הם, א"ל חטאו והגליתים לבין האומות, א"ל לא היה בהם צדיקים, א"ל עשותה המזימתה, א"ל היה לך להסתכל בטובים שבהם, א"ל סוגיהון בישין דכתיב עשותה המזימתה הרבים (ירמיה יא טו), א"ל היה לך להביט בברית מילה שבבשרם, א"ל חייך כפרו בה שנאמר ובשר קדש יעברו מעליך (שם) ולא עוד אלא שהיו שמחין במפלתן אלו על אלו דכתיב כי רעתכי אז תעלוזי (שם) וכתוב שמח לאיד לא ינקה (משלי יז ה). אם המעשה היה כך ראוי לנו לדייק בו. אחד אם ביאת הזקן ע"ה היתה לדעת על בניו, כי ידע מגלותם, מה לו לילך אל בית המקדש, ילך נא אליו יתברך אשר ידבר עמו ככל אות נפשו בכל מקום שהוא. ב' בשאלתו יתברך מה לידידי בביתי אחר שטייל עמו ארוכות וקצרות, ושאלה זו היתה ראויה לישראל מיד תיכף לכניסתו קודם הטיול. ג' דהבנת טיול זה וכוונת ארוכות וקצרות מה היא.

ד' בלשון שאלת אברהם אבינו ע"ה בני היכן הם, כי ה' שואל לו מה לו בביתו והוא משיב בשאלה אחרת. ואם כוונתו להשיב שעל זה בא לדעת מבניו, יאמר דרך תשובה לבקש את בני אתי וישאל היכן הם. ה' אם כשאמר לא היו בהם צדיקים השיב יתברך עשותה המזימתה, מה זו הוסיף עוד היה לך להסתכל בטובים שבהם, וכי לא הם צדיקים לא הם.

אם נא מצאתי בעיניך הודיעני נא את דרכיך וגו'. ופירושו כך: הודיעני נא את דרכיך, והם מדותיך, בענין שאהיה מצד ידיעתי אותם מוצא חן בעיניך, ומספיק להתפלל עליהם ולבטל כל צרה שתבא עליהם מצד עונש חטא מה. ובכך יסתלק מה שחששת ואמרת פן אכלך בדרך, וראה כי עמך הגוי הזה, כאלו ראה כי הדרך הזה יותר הגון, והוא שישתלק חשש כליונם בדרך זה. ושלא תצטרך לעלות מעליהם יותר משתצטרך להפרד מאתם מפני חשש כליונם, כי הם עמך, ואיננו ראוי ונאה לאב החומל שיתרחק מעל בניו, וטוב יותר להסיר מעליהם הרע על דרך זה. ואז השיי'ת השיבו ואמר:

פני ילכו וגו', והוא כאמרו איננו צריך להודיע דרכי בשביל זה. ומה שאמרת שאינני ראוי להפרד מהם כי הם עמי, גם אני אין דעתי בכך, כי פני ילכו בקרבכם כאשר אניח לך ולהם. **וזה כאשר שיהיו בארץ ישראל אשר שם מנוחתם עדי עד.**

אמנם צריך ביאור, למה לא יחוש השי"ת למה שאמר: **כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך, אחרי היותם בארץ ישראל כמו שיחוש בהיותם במדבר?**

והתשובה בזה: כי החטא שיחוש עליו השי"ת פן ישיג כליון לישראל ממנו, הוא חטא עבודת אלילים דומה למעשה העגל, כי בשאר העבירות לא יצא הקצף מהשי"ת כל כך, אבל על עבודת אלילים ראוי לחוש יותר. וזה החטא ראוי לחוש ממנו במדבר יותר מבארץ ישראל, כי מצד שישראל היו יודעים ששאר הארצות נמסרות להנהגת הכוכבים והמזלות, כמו שאמרו ז"ל [כל הדר בארץ ישראל כמי שיש לו אלוה] כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. וזה מצד שאר ארצות העכו"ם מסורות לשרי מעלה והנהגתם, אי אפשר שתשתנה אלא על דרך הפלא, כמו שפירש באמרו כי לא ישא לפשעכם, ולפיכך כל הדר בחוץ לארץ מצד היותו תחת כוכב או מזל אין תפלתו נשמעת כל כך, כאלו היה בארץ ישראל שאינה תחת ממשלת קצין שוטר ומושל בלתי לשי"ת לבדו,

כמו שאמר הכתוב: וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. הנה ביאר שהאלהות כלם מלבד השם יתברך לבדו נכרים בארץ ההיא, ולהיות ישראל יודעים זה יהיו יותר קרובים לטעות בעבודת אלילים בהיותם בחוץ לארץ [שמושלים שם האלוהות], כמו שאמרו: **קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו, יותר ממה שיטעו בזה בארץ ישראל.** מצורף סז [זו], שיותר ראוי שיהיו דבקים בשם הנכבד בארץ קדושה מבחוצה לארץ, וגם כי ראוי לחוש פן ישיגם הכליון בהמרותם דבר השם יותר במדבר מבארץ ישראל, מצד היות המדבר מקום סכנת נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, והמקום עלול שם יותר לקבל הכליון משאר המקומות. ולא כמו אותם שמתחסדים לומר כי יכולת ה' שוה בכל מקום להטיב ולהרע. כי אין הענין כן אבל השם יתברך הטביע המציאות בענין שיהיו מקומות הסכנה יותר קרובים להפסד משאר המקומות, מפני שאם לא יתמיד שם השגחתו על האיש המעויין ההוא ויעזבנו למקרה הזמן ישיגנו הרע, ולא כן הדבר בשאר המציאות מכל זה כי אין ראוי לפחד עליהם שם כל כך. ולפיכך אמר השם יתברך למשה אינני צריך להודיעך דרכי בשביל זה כי אין דעתי להפרד מעליכם. אבל פני ילכו בתוכם וזה אמנם בהניחי לך ולהם, כי בלשון משה ידבר לכל ישראל, כמו שאמר:

לשמרך בדרך, שאין פירוש לשמור משה בלבד. ומשה לא הספיק לו זה, ואמר אם אין פניך הולכים [אל תעלנו מזה, והוא כאומר אם אין פניך הולכים] מעתה אין ראוי שנזוז מכאן כלל. כי אם לא במה יודע אפוא שאנחנו מופלאים משאר העמים אם לא בלכתך עמנו, **כי בהיותנו בארץ ישראל לא יתלו [את] זה בנו, אבל בארץ, מצד ראותם כי בהיותנו בחוץ לארץ לא היית מתהלך בקרב מחננו.** והשם יתברך הודה על דבריו ואמר גם את הדבר הזה [אשר דברתן אעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם].

והאריך בדבר, ואמר: כי מצאת חן בעיני, שיהיה מענה על מה שאמר משה תחלה להקדוש ברוך הוא ואתה אמרת ידעתך בשם וגם מצאת חן בעיני, כי זה עשה מצד החן אשר מצא בעיניו. ואמר:

ואדעך בשם, שב למה שאמר ואתה אמרת ידעתך בשם, לא מצד ישראל כמו שאמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם. אבל מצד כי מצאת חן בעיני. וגם לרמוז בזה כי מה שהודה לו הקדוש ברוך הוא שילך בתוכם ולא על ידי מלאך זהו בימי משה [לבד], אבל אחריו בימי

יהושע יהיה המלאך הנזכר מנהיג [את] ישראל עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה, וכמו שנבאר:

ואחר שהודה לו השם יתברך זה, היה מתחייב ששייב משה לשאלתו הראשונה שיודיענו דרכיו, כדי שיהיה רצוי בהם להתפלל על ישראל אם יחטאו. כי אם לא כך ישוב חשש השם יתברך למקומו, והיה יותר טוב לישראל שיפרד השם יתברך מהם. ולפיכך חזר לשאלתו הראשונה, אלא ששאל אותה בענין יותר רחב מפני [שראה] שהיה עת רצון. ואמר: הראני נא את כבודך. ולא כוון בזה משה להשיג אמתת עצמות השם יתברך כמות שהיא, כי חלילה לו למשה שיבקש זה. כי כבר באו מופתים גמורים שאין עצמותו גלויה אלא לעצמותו, ושהוא מן הנמנע חילוף זה. וכבר נשאל אחד מן החכמים מהו הבורא, והשיב, אלו ידעתיו הייתי. אבל ממה שהשיבו השם יתברך ואמר כי לא יראני האדם וחי, נראה שהיתה שאלתו של משה ששייגנו עודנו מחובר בגוף ונפש כמו שתשיגנו הנפש אחרי הפרדה [מהגוף], ושלא ימנעו הגוף בדבר מה. והשם יתברך השיבו שזה בלתי אפשר, ואמר כי לא יראני האדם וחי. וזהו דעת רז"ל שאמרו בחייהם אין רואין אותו אבל רואים אותו במיתתם. ולפיכך אמר השם יתברך למשה אני אעביי כל טובי על פניך וקראתי בשם וגו', רמז לו בזה מה שהודיעו בייג מדות כי בהם תקובל תפלתו לרחם גם על אותם שאין ראוי לרחם. כמו שאמרו רז"ל וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון וגו' ולפי שהוא דבר ור קצת שהשם יתברך ירחם על אותם שאינם הגונים, בא בלשון סתום, ויעד לו מקום שיודיענו דרכיו והם ייג מדותיו שהוא מתרצה בזכירתם, ולפי שעדיין לא הבטיח השם יתברך למשה בבירור שיסלח לעון ישראל אבל אמר זה בלשון סתום כמו שאמר וחנותי את אשר אחון וגו', חזר משה כמי שרוצה לבאר הדברים ליוקר הענין, והוא כאומר נבאר באור בקשתנו מה הוא, והוא שאם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא, ואם יהיו נמסרים למלאך ימרו בו ולא ישא לפשעם, אבל בתנאי שיהיו בטוחים שכאשר נזכיר לפניך סדר התפלה שנהיה בטוחים שתסלח לעוננו ולחטאתנו, כי אינו מספיק לי מה שאמרת וחנותי את אשר אחון וגו'. כי אולי יהיה לאיש בלתי איש לעת בלתי עת. ועל ענין זה אולי יהיה יותר תועלת שימסרו למלאך משאם ילך ה' בקרבנו, אבל אני מתחנן שילך השם יתברך, ואני צריך להנהגתך משום היותו עם קשה ערף והוא רחוק שלא ימרו דבור המלאך, ואם ימרו כבר אמרת כי לא ישא לפשעכם כי אין זה מחוקו, ולכן אנו צריכים להנהגתך מצד שאתה יכול לסלוח. אבל בתנאי שנהיה בטוחים שכאשר נמרה ונתפלל לפניך לעוננו ולחטאתנו, כלומר, עון כלנו וחטאתנו. ובכך ימשך אלינו תועלת גדול מצד הנהגתך ולא נזק כלל, ובכן נהיה עמך ונחלתך, והשם יתב' הודה לו גם לזה, ואמר: הנה אנכי כורת ברית, כלו' שתהיה ברית כרותה ביני וביניכס שלא תחזור ריקם לעולם. זהו דעת רז"ל שאמרו: ברית כרותה לייג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ואמר: נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר וגו', כי 'אע"פ שנעשו להם נפלאות גדולות בארץ מצרים ועל הים, אמנם הנפלאות ההם היו כאשר רצה השי"ת בהם לא כאשר ירצו ישראל בס. אבל פליאת זה הברית יותר פליאה גדולה מהם, שיהיה הדבר נתלה ברצון ישראל, שכל זמן שיעשו כסדר הזה לא יחזרו ריקם לעולם. או אפשר כי אמרו אעשה נפלאות, יחזור למה שבקש משה ונפלינו אני ועמך, וכן דעת התרגום.

וועד למען קדושת ארץ ישראל